

OPERA NOW, Sept/Oct 2007, Brendan Carroll

Festival "Suveöö tähed", Tallinn

"Wallenberg" Tüür

"Cyrano" Tamberg

RAHVUSOOPER ESTONIA
TALLINN

Kui Rahvusoper Estonia otsustas lavale tuua viimase 50 aasta ühe kõige olulisema eesti ooperi esietenduse Eestis ja palus Venemaa ühel juhtivamal lavastajal see teoks teha, poleks keegi osanud ette näha, et selle lavastamist ümbritseb rahvusvaheline poliitiline kriis – just nii see välja tuli.

Nõukogude sõjamälestusmärgi eemaldamine aprillis Tallinnas põhjustas suuri vastuhakke koos vägivaldsete tänavarahutustega (mille käigus üks inimene sai surma) ning Eesti ja Venemaa poliitiliste suhete jahenemist. See olukord viis tagantjärele selleni, et Bertmanil keelati tulla Tallinna "Wallenbergi" lavastama. Selle tulemusena pidi ta ooperi proove tegema veebilingi kaudu, võib-olla esimest korda kui seda nii tehti, ja ta jäi lootma oma vana sõbra, Rahvusoperi Estonia pealavastaja Neeme Kuninga peale, et too tema ideid teostaks ja kaaslavastajaks oleks. Alles viimastel päevadel andis Moskva järele ja Bertman saabus oma loomingule viimast lihvi andma.

Tulemus oli kogu seda pinget väärt. Erkki-Sven Tüüri (kes alustas oma karjääri rokkmuusikuna, kuid on praegu üks olulisemaid kaasaegseid heliloojaid) "Wallenberg" on tähtis teos, mis arvestamata selle ebaõnnestunud esmalavastust 2001. aastal Dortmundis, on suuremalt jaolt kiratsenud, olles lavastamata ja unustatud. Jutustades Rootsi diplomaadi Raoul Wallenbergi võimast lugu, kes, nagu Oskar Schindler, päästis tuhandete juutide elu (Budapestis) Teise maailmasõja ajal ja vangistati seejärel Punaarmee poolt, ei saanud ooperi teema olla mõjuvam või kohasem, arvestades seda lavastust ümbritsevaid valitsevaid asjaolusid.

Bertman ja Kuningas (koos andeka lavakujundaja Eve-Liis Semperiga) löid rabava, visuaalselt dünaamilise ja alati mõtlema ajendava interpretatsiooni, mis vältis klišeetid ja teatraalset tühjust ning heitis libretole valgust kõige rahuldustpakkuvamal viisil.

Ooper on kahes sisutihedas terviklikus vaatuses ja selle libreto on saksa keeles, mitte üksnes selleks, et see teemaga paremini sobiks, vaid ka seetõttu, et ooperi tellis Saksa teater. Kogu lava, mis on pandud katma orkestriauku, on kaldu, ning suur orkester on varjatud ja paigutatud orva, muutes draama veelgi vahetumaks. Bertman ja Kuningas vältisid targalt selliste klišeideks muutunud sümbolite kasutamist nagu haakrist ning sirp ja vasar, eelistades täiesti sürrealistlikku lähenemist, mis sobib libretoga ja äärmiselt kaasaegse partituuriga.

Kostüümid on läbinisti rabavad – rootslased kandmas äärmiselt stiliseeritud 18. sajandi rõivastust, sakslased mustades ja hõbedastes mundrites ning juudid talupoja riietuses, meenutades piibliaja israeliite.

Algus on üsna nõiduslik – koori proloog, mida laulab küünaldegaga valgustatud koor, mis vähehaaval moodustab Taaveti tähe (nähtav lava kaldpõrandal), sosistades korduvalt Wallenbergi nime. Tegelikult on selles teoses väga palju sügavamõttelist koorimuusikat, isegi niivõrd, et see toimiks sama hästi ka kontsertpalana.

Dramaatilise hoo säilitamiseks on palju dramaatilisi dekoratsioonide detaile ja lavalisi kavalaid võtteid. Kuna saksa keele hääldus oli ebatäpne, siis oli ooper varustatud eesti- ja ingliskeelsete subtiitritega, mis aitasid oluliselt tegevust jälgida ja teose peensusi märgata.

Loomulikult on ooperi teema sünye, kuid Bertmani kätes ei ole see kunagi rõhuv. Me peaaegu justkui meenutaksime neid sündmusi vaadetes tulevikust läbi mingi modernistliku prisma ja püüaksime neist aru saada. Kavalehe kommentaaris ütleb Bertman, et ta püüdis ette kujutada, kuidas inimkond meenutaks 42. sajandil selle ajastu uskumatult traagilisi sündmusi. Seda tehes, esitab ta holokausti karmi tragöödia, mis on vastuolus, kuna põrkub kokku veidra fantaasia ja isegi huumoriga.

Juutide, nagu karja, ajamine rongidesse on sobiv näide. See oleks võinud olla morbiidne, kuid siin esitati seda sürrealistliku elava pildina, olemata ülemäära teatraalne, ning stseen, kus juudi naine annab tagasi oma elu päästva Rootsi passi, et ta saaks olla koos oma perekonna ja sõpradega, oli eriti südantlõhestav ja Riina Airene poolt imeliselt lauldud.

Teises vaatuses tõuseb vangikong, kus sõjajärgne totalitaarne režiim hoiab Wallenbergi vangistuses, dramaatiliselt (ja ootamatult) põrandalt ülespoole, samal ajal kui erinevate tegelaskujudega, kes näivad olevat põgenenud *Disney Worldist* (Miki Hiir, Piilupart Donald!) ühineb Ronald Reagan ja isegi Wallenbergi inkarnatsioon Elvis Presleyna. Ogar, jah, kuid see ei käinud kordagi närvidel ja esitus oli niivõrd veenev, et kannab tegevust pidurdamatult edasi.

Kõik see on säravalt lavastatud, tõeline *coup de théâtre*, mis pole sekundiksi igav, millega sobitub suurelt osalt tonaalne, ehkki kompromissitu kristalselt särav ja tohutult keerukas partituur (eriti suure löökpillide osa jaoks), mida esitati erakordselt hästi Arvo Volmeri, siinse loomingu juhi dirigendikepi all. "Wallenberg" on tänaseni ilmselt Tüüri ainus ooper. Ma loodan, et ta kirjutab veel oopereid, sest ta omab selgelt teatri jaoks oskusi ja annet.

Rootsi bariton Jesper Taube esitas nimiosa silmapaistvalt, mis selle tõenduse põhjal on kaasaegse ooperi üks nõudlikumaid rolle, valades välja kõik tunded ja füüsilisuse. Samuti mainimist väärt on bariton Priit Volmer, kes esines võimsalt Adolf Eichmannina, keda on libretos kujutatud kaalutleva, kuid halastamatult terve mõistusega kaabakana. Ooperis pole suuri naisrolle, kuid vokaalteos esitab kogu ulatuses rangeid nõudmisi kõikidele osatäitjatele.

Dmitri Bertman on tuntud oma võime poolest šokeerida, kuid selles lummavas ja provotseerivas lavastuses saavutas ta tragöödia ja huumori vastupandamatu kokkusulamise illustreerimaks suurt inimlikku lugu. See äratatakse uuesti ellu järgmisel hooajal ja see on vaatamist väärt.

Edmond Rostandi ülla tragöödia "Cyrano de Bergerac" võib-olla kõige kuulsam ooperi töötlus on kirjutatud Alfano poolt (mida mõned aastad tagasi meeldejäätvalt laulis Plácido Domingo New Yorgis ja seejärel Londonis), kuid see Eesti sõjajärgse heliloojaskonna ühe vanema liikme külluslikult romantiline ooper pole kaugeltki mitte silmapaistmatu.

Tamberg ei ole väljaspool Eestireriti tuntud (millest on väga kahju) ja seda tööd peetakse tema parimaks tööks, olles üks neljast ooperist, mida ta on tänaseni kirjutanud. Pärast "Cyrano" kuulamist tahtsin innukalt ka teisi oopereid uurida. Selle lummava ja kaunilt loodud teose muusika on liigutav, väljendusrikas, partituur meisterlik ja see on suurepäraselt kirjutatud peamistele häälele. See on ka väga dramaatiline, mida toetab sillerdav ja sädelev orkestri poolt maalitud lõuend, mis oma kangelasliku, kompaktselt kromaatilise vaskpillidele kirjutatud osaga meenutab sageli Janáčeki varasemaid teoseid.

Tamberg armastab helendavaid läbikumavaid instrumentaalvärve, nii et partituur on täidetud tšelesta, harfi, kellamängu ja klaveriga koos arvukate eksootiliste löökpillidega, mis lisanduvad võluväl lummavale helimaastikule, mis toestavad vokaalpartiide kindlat käsitlemist tema poolt. Tema teoses on ka mõned suurepäraseid kooripartiid suurte ansamblistseenide jaoks ning tema vormitunnetus, teose ülestehitus ja dramaatiline tempo loomine tegid ooperi pinevaks ja dramaatiliseks, järgides ja täiendades Jaan Krossi pingelist libretot ning olles Rostandi originaali vaba adaptatsioon.

Kuid kogu teose suurimaks üllatuseks oli fakt, et see komponeeriti 1974. aastal, siinse Nõukogude okupatsiooni ajal – ometi on teos piinlikult mittetundvalt emotsionaalne ja romantiline. Võrreldes “lubatud” (ja heliliselt armetu) kaasaegse ooperiga, mida samal ajal kirjutati Prahast (mida ma mäletan liigagi hästi), oli see minu jaoks vaimustavaks üllatuseks. Inglisekeelsed subtiitrid tegid selle järgimise lihtsaks ja luuleteksti kanti hästi ette.

Usaldusväärne Neeme Kuningas on oskuslikult ja rikkaliku kujutlusvõimega adapteerinud varasema 1995. aastast pärit lavastuse ja säilitanud isegi mõned 1976. aasta originaallavastuse kujunduselemendid, kasutades samal ajal targalt minimaalset lähenemist.

See on niivõrd võimas ja intiimne inimlik draama ja selle edu sõltub lõplikult peaosaliste esituse intensiivsusest, mitte vaatamängust. Mõned rekvisiidid, puuduvad dekoratsioonid – välja arvatud juhuslikud tagantprojektsiooniga kujutused (värvilisest klaasist aken Roxane'i ja Christiani abielu stseenis, lahingusteeni punane tagasein) – kuid läbi kogu ooperi õhustiku valgustamine ja erakordsed esitused, eriti Rauno Elbilt nimiosas.

Elp on tohutu hääleulatusega ja lavalise kohalolekuga, imepäraselt varieeruva värvinguga kreemja häälega esilaulja. Olen kuulnud teda siin laulmas paljudes rollides, kuid tema Cyrano oli kaugelt parim. Ta oli lihtsalt erakordne, mitte üksnes vokaalselt (see on äärmiselt nõudlik roll), vaid ka oma füüsilise näitlemise poolest. Tihti võis mõista, mis toimub, juba üksnes tema kehakeele järgi.

Roxane'i laulis Angelika Mikk (kes oli äsja haige olnud, kuigi sellest oleks hädavaevu võinud aru saada) ja ta liikus selles äärmiselt raskes rollis (nagu modernne Zerbinetta kui suudate sellist asja ette kujutada) suhtelise kergusega.

Tenor Mati Kõrts tegi Roxane'i küündimatu armastaja Christiani suuremalt jaolt ebasümpaatse rolli usutavaks, kuigi ta paistis rolli jaoks pisut vana. Tema kolmanda vaatuse duett Roxane'iga oli eriti kaunilt lauldud.

Tamberg esitab ka ansamblile mõningad kurnavad nõudmised. Nii-nimetatud epiloog (tegelikult lühike neljas vaatus) algab pika koorilauluga, mida lauldakse täielikult *a capella*, mis teeb helistikus püsimise kriitiliseks, kui lõpuks tuleb sisse orkester koos Ragueneau'ga, kes toob uudise Cyrano saatusliku kallaletungi kohta.

Lõpuduett sureva Cyrano ja Roxane'i vahel, kui ta saab teada Cyrano kohta tõe ja selle, kuidas ta Cyranod tegelikult armastab, oli imekena – pikad meloodilised käigud ja särav orkestratsioon. Cyrano surm andis draamale liigutavalt sõnatu kokkuvõtte.

Eraldi mainimist väärib dirigent Aivo Välja, kes hoidis asju kindlalt ohjes ja säilitas suure orkestri erakordse tasakaalu, andes samal ajal lauljatele kõik võimalused säramiseks. Kui mõnikord oligi ansambel pisut konarlik, ei kahjustanud see tõsiselt muljet.

Tambergi ooper on väga tore teos, mida ma tahaksin uuesti kuulata. Samuti väärib see tõlkimist ja rahvusvahelist esitamist. Esibaritoni jaoks on see kingitus ja õnneks kuulub see lähemas tulevikus siinsesse põhirepertuaari.